

ILIA MIHÁLY:

JUHÁSZ GYULA TÖMÖRKÉNY-KULTUSZA ÉS TÖMÖRKÉNY-ÉLETRAJZÁNAK KIADÁSTÖRTÉNETE

A szegedi Somogyi-könyvtárban van Juhász Gyula Tömörkény-életrajzának kézírata ezzel a címlappal: *Tömörkény István élete és művei. A Dugonics Társaság megbízásából írta Juhász Gyula. 1928. A Bevezető* alatt olvasható a dátum: *Szeged, 1928. február*. A Tömörkény-életrajz több kiadásban is megjelent, de csak jóval a szerző halála után. Közölte a Dél-Magyarország 1941. ápr. 13-i számának húsvéti melléklete, innen Ortutay Gyula előszavával különnyomatként megjelent könyv-alakban, és olvasható Juhász Gyula: Örökség (Bp. 1958) címmel megjelent válogatott prózai írások 2. kötetében is. Válogatta, az előszót és a jegyzeteket írta: Péter László.

Ez a munka Juhász legnagyobb terjedelmű irodalomtörténeti műve, semmiképp sem véletlen, hogy éppen Tömörkényről szól. Tömörkény neve a Juhász publicisztikának legsűrűbben szereplő neve, a róla szóló írások száma vetekszik az Adyról és Petőfiről írott cikkeivel; öt verse szól róla vagy hozzá; az életrajzzal együtt tizenhat prózai írása foglalkozik Tömörkénnyel, és hat alkalommal tartott ünnepi beszédet róla: emléktáblájának leleplezésekor, sírjának megkoszorúzásakor, halálának évfordulóján. Ez utóbbiakat a húszas években tartotta, cikkeinek többsége is ebben a korszakban íródott. Ennél is nagyobb természetesen azoknak az írásainak száma, amelyben Tömörkény nevét valamilyen összefüggésben említi.

1.

Juhász Tömörkény-kultusza adja magyarázatát, hogy a Dugonics Társaság őt bízta meg a Tömörkény életrajz megírásával, és nem Móra Ferencet, aki pedig a hosszú munkatársi viszony és a bensőséges barátság alapján hivatottabb lett volna elkészítésére. Ezt a Tömörkény-kultusz nagyon jól nyomon lehet kísérni a Juhász-életműben. A föltétlen hódolat és szeretet hangja jellemzi, és csak egyszer üt meg kritikai hangot, ezt is számos utóbbi írásában megbánón emlegeti.

Tömörkényt említő legelső írásában (*Fővárosi és vidéki stílus*. Szeged és Vidéke, 1903. jún. 21.) az ún. „pesti”, „fővárosi” irodalommal szemben még egy kicsit a konzervatív irodalom szellemében hadakozik, és Erdős Renée magyartalanságait mindenestül a fővárosi irodalom nyakába varrja. Végső következtetése a „vidéki irodalom” magyarságát hangsúlyozza: „Mert az elvitázhatatlan, hogy manapság a vidék nevel jó magyar írókat, s a főváros rontja el őket. Ez az irodalmi Saturnus, amely a magyarságot megeszi. Magyar nyelvet, ékeset és zengzeteset, sőt csak tisztát is a vidéken lehet tanulni. Miért ment Gárdonyi Egerbe, és miért marad Tömörkény Szegeden?” A kérdésre maga is válaszolt. A summázás nyilvánvalóan igaztalan,

öt év múlva A Holnap irodalmi harcaiban éppen ezt a Pest-ellenességet revidálja a gyakorlatban, és már nagyon kevés idő elteltével az egyetemi szellemi mozgalmakban is.

Tömörkény Jegenyék alatt című könyvének második kiadását méltatva olyan összevetéseket tesz, amelyeket alig több, mint egy évvel később visszavon: „Tömörkény olyan rajzolója a szegedi parasztságnak, amilyen Petelei a székelynek, Mikszáth a palócoknak, ifj. Móricz Pál a hajdúknak, és ha már külföldi példa vonz, mint Bret Harte a kaliforniaiak.” (Jegenyék alatt. Egyetemi Lapok 1905. márc. 5.)

A visszavonást tartalmazó írás A szegedi irodalom című (Szeged és Vidéke, 1906. júl. 15.) amelyet mind a Juhász-irodalom, mind pedig a Tömörkény-irodalom többször idézett és értelmezett már. (Vö. Tolnai Gábor: A vidéki irodalom kérdése. Magyar Szemle, 1924. szept. 75. 1.; Ortutay Gyula: Tömörkény István. Szeged, 1934. 17—18. l.; Grezsa Ferenc: Juhász Gyula egyetemi évei 1902—1906. Bp. 1964. 45—46. l.; Kispéter András: Tömörkény István. Budapest, 1964.) Ahogyan a Fővárosi és vidéki stílus elfogultan és sommásan Pest-ellenes és vidéki párti, úgy ez az írás megfordítva csinálja ugyanazt. Ahogyan ott Molnár Ferenc nevét kissé lebecsülően írja le, itt az elmaradott, provinciális „szegedi irodalommal” szemben mint a sajtóatos pesti irodalom képviselője, Molnár Ferenc áll, azzal a „szegedi irodalommal” szemben, amely Juhász szerint nincs is, vagy ha van is, jelentéktelen.

Megint a summázással volt baj: a szegediek közül senkit sem említ névszerint, így mindenki magára vette. A vita, amely nem tartott soká, két hozzászólással véget is ért (Vö. Szigethy Vilmos Sz.: Csevegés az irodalomról. Szegedi Napló, 1906. júl. 17.; Csuka Ferenc: Írók és irodalom. Szeged és Vidéke, 1906. júl. 22.) arra kényszerítette Juhászt, hogy pontosabban fogalmazzon. Tévedések című viszontválaszában (Szeged és Vidéke, 1906. júl. 19.) többek között ezeket olvashatjuk: „Ha minden áron tudni akarják, én pl. Móra Ferenc szép verseiben mindig őszintén gyönyörködöm, és ezek a szívemhez, az én gangeszi partokon ödöngő szívemhez szólnak, a Szigethy Vilmos újabb, igen kedves novelláit érdeklődéssel olvastam, és Tömörkényt, Cserzy Mihályt is értékük szerint nagyra becsülöm írásuk igaz magyarsága miatt.”

Az idézet több szempontból érdekes. A frazeológiából előbukkanó Ady-motívum („gai geszi partokon”) arról árulkodik, hogy Juhász már Ady-tábor szemével tekint a szegedi irodalomra; Tömörkényt az előző sommás ítélet alól kivonja; de egyiküket sem tekintti specifikusan szegedi írónak, hanem magyarságuk miatt becsüli őket.

Juhász többször visszatért erre az írásra, amikor Tömörkényről írt: „Titános ifjúágom egy rekkén órájában e lapok hasábjain magam is pálcat törtem valaha fölötte. Hauptmannhoz hasonlítottam volt Tömörkényt s — könnyűnek találtatt. Hát hiszen Hauptmann is eléggé első legény, mondjuk a világirodalom történetében, talán a legnagyobbak közé is bekerül, de édes jó istenem, miért ne örülnék inkább szívbeli gyönyörűséggel annak, hogy Tömörkény István is szegedi magyar, bár hiszen még orosznak és angolnak is igen jó volna.” (Tömörkény. Szeged és Vidéke, 1910. aug. 13.) Ezt a megbánó gesztust másutt is megismétli. (Vö. Találkozások Tömörkénnyel. Szeged, 1924. ápr. 20.), az oroszokkal való összehasonlítást sem felejté el, ezután már sűrűn fölbukkan ez is Tömörkényről szóló írásaiban.

Nem véletlen, hogy 1919. máj. 19-én az ő műsorterve alapján kerül egy estén bemutatásra a szegedi színházban Tömörkény Barlanglakók-ja és Turgenev: Kegyelemkenyéren című egyfőlvonásosa. Juhász több Tömörkényről szóló írásában és a Tömörkény-életrajzban is megemlíti, hogy Tolsztoj a Mindennapra című művében idézi Tömörkénynek egyik írását. (Erre vonatkozóan rendkívül érdekes filológiai

nyomozást végzett Fejér Ádám: Egy legendával kevesebb. — Tömörkény Emlékkönyv. Szerkesztette Kovács Sándor Iván, Péter László Szeged, 1966. 350—354. 1.)

2.

Értékítélete már nem sokat változik a szegedi íróról, az alkalmak változnak csupán, amelyekeken mindig igyekszik Tömörkény klasszikusságát bizonyítani.

Az egyik jellegzetesen visszatérő mozzanata Tömörkényről írott cikkeinek, hogy szóváteszi a város, az egész magyar irodalom nemtörődömségét az íróval és emlékével szemben. Még Tömörkény életében két írásában is szemrehányással illeti a helyi hatalmasságokat a mellőzésért: „...tudják-e az Ónozó Poldinál búslakodó vagy vigadozó magyarok általában, hogy ki is a Tömörkény István?... Mert annyi bizonyos, hogy ebben nyugodjunk meg magyarok, hogy Tömörkény István nem népies író, nem is ír a népnek, nem is ösmeri őt a nép. Mert a népnek egyáltalában nem irodalom köll és nem művészet, hanem bizony kalendáriom és história, legföllebb Friss Újság, akiben tanyát is érdekelhető szenzációk vannak. Egyszer és mindenkorra végezzünk már emberek ezzel a népies babonával, és mondjuk ki kereken, ami úgy igaz, és állom is érte a sarat igaz lélekkel mindig is: Tömörkény István a modern magyar írás egyik igen-igen nagy művésze, a mi legjava íróink közül való, aki túl a vakondtúrason és túl a napi irodalmi pletykákon igaz és egész író a talpán, volt is, marad is mindig... Szeged még eddig nem mutatta meg elégséges és nyilvánvaló módon, hogy mennyire és mily kítüntetően nagyrebecsüli legnagyobb íróját. Talán az alkalom hiányzott.” (*Tömörkény*. Szeged és Vidéke, 1910. aug. 13.) E minősítésben van bizonyos rokonság Adynak kevéssel később, a magyar Pimodánban Tömörkényről írott véleményével.

Amikor a városi közgyűlés 1915-ben megtagadta, hogy Tömörkény és Móra fizetését fölemeljék, az „oszlopos tisztviselőkének” szintjére, Juhász névtelenül közölt cikkében így válaszolt a méltatlan gesztusra: „Talán nem tudják azok a többségben levő urak ott a torony alatt, hogy a legnagyobb élő nagy írók egyike Tömörkény István, és ha lesz még szobor Szegeden magyar író számára, akkor az Tömörkény szobra lesz...” (*Kultúra*. Szeged és Vidéke, 1915. júl. 31.) Ez a szoborügy később is izgatta, 1923-ban azt írja, hogy „valódi szobra még késik, ...de az igazi szobra már megvan a szívünkben...” Ugyanitt még ezt is írja: „...ha maga az öreg Tolsztoj ma élne és magyar volna, egész bátran odahelyezhetné Tömörkény teljes oeuvre-jét a jó és hasznos könyvek kevésszámú sorába. Ezzel szemben azt látjuk, hogy ma még úgy sem olvassák és veszik Tömörkényt, csupán az irodalom kiválasztottjai és megértői, mint ahogy azelőtt is inkább csak dicsekedtek vele, hogy olvassák és Farkas Pált meg a Glin Elinort vették... Ha én a szegedi kultúra minisztere volnék, egy jó nagy könyvre terjedő Tömörkényt kötelező olvasmánynak tennék minden szegedi iskolában...” (*Csevegés*. Hétfői Rendkívüli Újság, 1923. ápr. 23.), ...hét hosszú esztendő után még mindig nincsen, még mindig hiányzik, még mindig várát magára méltó és igaz emléke Tömörkénynek — a nemes város részéről... Talán ez a Tömörkény István van olyan hírességünk, mint a szegedi paprika, van olyan nevezetességünk, mint a szegedi halászlé, talán jelent annyit ennek a városnak, mint egy államtitkár, és van olyan fontos tényező kulturális életünkben, mint egy főigazgató?... Szeged arról is híres, neves, hogy a szobrok városa, amely a maga dicsőséges cigányának is monumentumot emelt, és ime, Tömörkényé még mindig emlék nélkül maradt, a sírján is korhadtt fakeszt hirdeti el nem múltó nevét.” (*Tartozás*. Szeged 1924. ápr. 26.)

A város helyett Juhász és az általa toborzott baráti társaság igyekezett a Tömörkény kultuszt ápolni, méltó „monumentumot” állítani. Minden valószínűség szerint e munka végett alakult meg a Tömörkény Társaság is: „A fiatal szegedi költők tegnap délután Tömörkény Társaság címen irodalmi egyesülést alakítottak. A társaság díszelnökei: Móra Ferenc és Juhász Gyula, elnöke pedig Terescsényi György. A társaság alapszabályait felterjesztik a belügyminiszterhez jóváhagyás végett.” (Szeged, 1922. nov. 21.) Ezután hosszú ideig nincs hír erről a társaságról, mígnem 1925. áprilisában Tömörkény Asztaltársaság néven jelentkezik, ekkor ugyanis, ápr. 25-én, ez a társaság is megkoszorúzza Tömörkény sírját. A koszorúzáson Juhász Gyula mondott ünnepi beszédet: „Ismertette Tömörkényt mint a szegénység, a dolgozó munkásság íróját, kinek egyetlen vitézi telkéhez minden évben elzarándokol a munkásság”. (Hétfői Rendkívüli Újság, 1925. ápr. 27.) A Tömörkény Asztaltársaság ezután sem hallat sokat magáról, de az az egy-két híradás, melyet a szegedi lapokban találhatunk, arra enged következtetni, hogy a legradikálisabb irodalmi társaság volt Szegeden és kimondatlanul volt benne valami szembenállás a Dugonics Társaság hivatalosságával. Baráti asztaltársaság volt, a Panász és a Juhász vendéglőkben tartotta üléseit, és minden jelebb irodalmi évfordulóról megemlékeztek.

A Hétfői Rendkívüli Újság 1926. jan. 11-i száma a következő híradást tette közzé: „Újból feltámasztják a Tömörkény Asztaltársaságot. A Tömörkény Asztaltársaság, amely a szegedi írókat és művészbárátokat gyűjtötte össze, nemrégiben megszűnt. Az egyesület Juhász Gyula elnöklete alatt megalakul, és pénteken este a Juhász János féle Petőfy Sándor sugárúti vendéglőben tartja alakuló ülését.” A Juhász körül csoportosuló szegedi fiatal írók és művészek lapjának, a Színház és Társaságnak, 1926. november 2-i számában a következő közlemény jelent meg:

A Tömörkény Asztaltársaság síremlék akciója

A Tömörkény asztaltársaság, mely eredményes munkával és széles körű agitációval karolja fel a Tömörkény kultuszát, — elhatározta, hogy Tömörkény István, Szeged halhatatlan írójának síremlékét állít. Ebből a célból pénteken este az Ipartestület helyiségében megalakult a „Tömörkény síremlék előkészítő bizottsága”. A bizottság, Juhász Gyula költő tollából az alábbi felhívást bocsájtotta ki a nagy közönséghez:

Fölhívás!

Szeged népéhez fordulunk panaszunkkal és kérésünkkel, ahhoz a néphez, amelynek Tömörkény István volt legnagyobb írója és legigazibb barátja, az a Tömörkény, akinek élete és műve első sorban Szegedé és akinek kilenc évvel halála után még mindig nincsen hozzá méltó síremléke városunkban. Hogy mit jelent Tömörkény nekünk, magyaroknak és szegedieknek, ércnél maradandóbban mutatják alkotásai. De mi magunknak és a nemzeti műveltség ügyének tartozunk azzal, hogy sírja ne maradjon tovább is jeltelenül. Mindenki, aki olvasta őt, aki gyönyörködött írásaiban, aki örömet és vigasztalást talált műveiben, adósa neki és köteles leróni tartozását.

Tömörkény népe, olvasói és hívei, adakozzatok a legnagyobb szegedi írónak, a szegedi föld és nép csodálatosan egyszerű és igaz ábrázolójának emlékére, mely ne csak lelkiünk mélyén legyen, de ország világ előtt hirdesse hálánkat és szeretetünket a nap alatt, azon a helyen, amely az ő áldott és termő szíve fölött domborul.

Ne késsetek, ne habozzatok Tömörkény városának fiai, mutassátok meg, hogy Szeged nem felejtí és megbecsüli azt, aki megörökítette reményeit és szépségeit és maradandó emlékét hagyta ránk a boldog és derűs magyar életnek, amelynek föltámasztásáért ma imádkozunk.

Ez a társaság jelölte meg emléktáblával Tömörkény lakóházát az író halálának 10. évfordulóján, 1927. április 24-én. A Dél-Magyarország 1927. ápr. 26-i számának beszámolójából idézzük:

Az ünnepi beszédét Juhász Gyula, a Tömörkény-kultusz leglelkesebb ébrentartója mondotta.

— *Fogadalmi ünnepe van ma Szeged város közönségének — kezdte Juhász Gyula elcsukló hangon — idezarándokol a város közönsége ahhoz a házhoz, amelyben a szegedi nép nagynevű íróművésze, Tömörkény István álmodott. Az Úr tanítványai egyszerű halászberek voltak, Tömörkény István is ezekről az egyszerű, célszerű szegényemberekről írt, akiknek legnagyobb része elhasználódott már az ország és a város szolgálatában. A Tömörkény Asztaltársaság tagjai is ilyen célszerű szegényemberek, akik az irodalom és művészet mezején szántanak, vetnek, de nem aratnak, olyan kapa-kasza kerülő célszerű emberek. Ezek állították föl ezt az egyszerű emléket, amely maradandóan fogja hirdetni az utódoknak, hogy „E házban élt a szegedi föld és nép tisztaszívű íróművésze, Tömörkény István.*

— *Fogadalmi ünnep ez a mai — folytatta a művészi kivitelű emléktábla leleplezése után Juhász Gyula — fogadalmat teszünk, hogy nem hagyjuk el soha Tömörkényt, hogy szeretni és becsülni fogjuk emlékét és szellemét, és azon leszünk, hogy felemelkedjünk hozzá. A Tömörkény Asztaltársaság, a Petőfi társaság, a Dugonics Társaság nevében, de leginkább Tömörkény célszerű szegény embereinek nevében fogadjuk, hogy nem felejtjük el őt soha.*

Ugyanezen a napon délután a Dugonics Társaságban Juhász Gyula *Tömörkény művészete* címmel tartott fölolvasást, és Juhász Tömörkényről szóló verseiből Szalay József olvasott föl. Valószínű, hogy az emléktábla szövege is Juhásztól származik, Vö. (Itt élt darvadozott...) című versének történetével: Péter László, ItK. 1959. 327—328. l.

3.

Juhász írásaiban szeretettel idéz Tömörkény emberi alakja mellett is. Már Tömörkény életében megjelent egyik cikkében is erre figyel föl: „Ha látom az ő nemesen bánatos arcát, amikor a könyvek irányában járok nála, ha találkozok vele néha estenden az utcán (nini, egy nagy kortársunk járja velünk a szegedi aszfaltot), bizony egy kis megbánást érzek...” (*Tömörkény*. Szeged és Vidéke, 1910. aug. 13.) A nagy kortárs emberi alakját idézi a *Találkozások Tömörkénnyel* című írásában is (Szeged, 1924. ápr. 20.), amelyből az is kiderül, hogy először mint kisdíák a könyvtárban kereste föl Tömörkényt. Ezekből az írásokból kitűnik, hogy kettejük kapcsolata rendkívül barátságos volt, Tömörkény az idősebb bölcsességével fogadta Juhász fiatalos tüzeit, és későbbi megtéréseit. Az 1906-os cikket Tömörkény egy őt jellemző anekdotával elintézte, és harag nélkül támogatta a költő fölvételét a Dugonics Társaságba, ahol 1913. okt. 26-án Juhász székfoglalója alkalmával, együtt szerepeltek a fölolvasó ülésen. A találkozások nyilván legtöbbször a fehér asztalnál estek, de a közvetlen személyes kapcsolat a kettejük közötti nagy (17 év) korkülönbőség miatt nyilván nem volt nagyon gyakori. Ezt bizonyítja az is, hogy Juhász írásaiban ezeknek a találkozásoknak csupán hangulati fölidézése van meg, nagyon kevés a tényszerű adat. Úgy tűnik, hogy Juhász egy kicsit büszkélkedik ezzel a barátsággal, ezért emlegeti föl sokszor ugyanazokat az eseményeket.

Föltűnő, hogy, amikor 1926-ban Bécsben járt, publicisztikájában csak annak az élményének adott hangot, amit Tömörkény bécsi nyomainak kutatása közben élt át. (*Tömörkény Bécsben*. Dél-Magyarország, 1926. máj. 30.) Pedig nyilvánvaló,

hogy a bécsi utazásnak számos más vonatkozása is volt, pl. a magyar emigrációval való találkozása, ám valószínű, hogy erről nem volt lehetősége írni. (Ez az írás jó példa arra, hogy Juhász mennyire ismeri Tömörkényt: olyan Tömörkény-írássra is hivatkozik, amelyik az írónak egyetlen kötetében sem jelent meg!)

4.

Ilyen előzmények után érkeztünk el a Tömörkény-életrajzhoz, mely sok vonatkozásban a főntebb idézett Juhász-írárok összefoglalása: ezek főbb mozzanatait megtalálhatjuk az életrajzban is. Ez az életrajz nem igazán irodalomtörténeti munka, filológia és emlékezés elegyedik benne, találó irodalomtörténeti ítéletek és a kortársi forrásokból származó anekdoták váltják egymást.

1927. ápr. 26-án Szalay József, Juhász barátja, a Dugonics Társaság elnöke levelet írt a költőnek, amelyben többek között ezeket olvashatjuk: „Nem titkolom: nekem az a tervem, hogy Tömörkény-életrajzot Te írd meg.” (Somogyi Könyvtár, Kisényi gyűjt.) A Dugonics Társaság 1927. évi titkári jelentésében pedig a május 24-én tartott igazgatósági ülésről ez áll: „Az igazgatóság felkérte Juhász Gyulát a Tömörkény-életrajz megírására...” A titkári jelentés, amely az 1928-as februári közgyűlésre készült még egyszer visszatér Juhász megbízására: „Múlt évi közgyűlésünk, az elnökség és igazgatóság előterjesztésére, elhatározta, hogy Móra Ferenc főtitkár javaslatát magáévá téve, megírta néhai főtitkárának, Tömörkény Istvánnak életrajzát. E határozat alapján az igazgatóság a szokásos pályázat mellőzésével az életrajz megírására Juhász Gyula tagtársat kérte fel...” (A Dugonics Társaság ötven éve 1892—1942. Szeged, 1943. 225., 228. l.).

Szalay József 1927. júl. 1-én hivatalosan értesíti Juhászt erről a határozatról:

Igen Tisztelt Tagtárs Úr!

A Dugonics Társaság ez idei közgyűlésének határozata alapján felkérem Önt, b. e. tagtársunk és főtitkárunk Tömörkény István életrajzának megírására. A mű október hónapban kb. 10 nyomtatott lve terjedhet.*

Mivel az év október havában tölti be a társaság harmincötödik évét, amely alkalommal rendkívüli közgyűlést is tartunk, kegyeletes és a gyűlés jelentőségét is emelő lenne, ha akkor a mű vázlatát s egy teljesen kidolgozott fejezetet be méltóztatnék mutatni. Utalással ebben a tárgyban folytatott beszélgetésünkre és figyelemmel a Társaság óhajtására, kívánatos lenne, ha az életrajz értékét a szegedi miliő megfestésén túl, az író esztétikai méltatása is emelné.

Tájékozásul még közlöm, hogy adatok szolgáltatásában úgy Móra Ferenc úr, mint magam is szívesen állunk rendelkezésére.

Bár a tiszteletdíj tekintetében a közgyűlés nem kívánt nyilatkozni, mégis biztosíthatom igen tisztelt Tagtárs Urat, hogy annak mértéke úgy a témához, mint írójához méltó lesz.

Kérem, hogy a nemes feladat elvállalásáról értesíteni szíveskedjék.

Őszinte nagyrabecsüléssel vagyok igen tisztelt Tagtárs Úr

kész híve

Dr. Szalay József

a Dugonics Társaság elnöke

Juhász Gyula beleegyező válaszát nem ismerjük, a Dugonics Társaság 1927. évi iratanyaga hiányzik a Dugonics Társaságnak a Szegedi Állami Levéltárban őrzött hagyatékából. 1927. okt. 5-én Szalay József egy Békéscsabáról keltezett levélben

* boldog emlékezetű (I. M.)

ezt írja Juhásznak: „Közeledik az október végi Dugonics közgyűlés, amelyen a Tömörkény életrajz vázlatát és egy kidolgozott fejezetet leszel szíves bemutatni.” (Móra Ferenc Múzeum). A Társaság 1927-es titkári jelentésében pedig ezt olvashatjuk: „Juhász Gyula a felkérésnek eleget tett s a a tervezetet, egy kidolgozott részlettel együtt a rendkívüli közgyűlésnek be is mutatta. Az igazgatóság előterjesztésére a rendkívüli közgyűlés köszönetet szavazott a bemutatott életrajz megírásáért s a kézirat beadásának határidejéül a jelen közgyűlés hónapjának első napjait jelölte meg. A kéziratot Juhász Gyula a kijelölt időben az elnökségnél beadta, s így az életrajz kiadásáról a rendkívüli közgyűlésen hozott határozat értelmében a jelen közgyűlésnek lesz kötelessége határozni.” (A Dugonics Társaság ötven éve, 228—29. 1.).

Ez a közgyűlés 1928. márc. 25-én volt, a rendkívüli közgyűlés pedig, ahol Juhász az életrajz vázlatát és az előírt fejezetet bemutatta 1927. okt. 23-án. Erről a Dél-Magyarország okt. 25-i száma így számolt be: „Szeged nagy költője Szeged nagy novellistájának életrajzát a jövő évi rendes közgyűlésen bocsájtja rendelkezésre a társaságnak úgy, hogy Tömörkény halálának legközelebbi évfordulóján már ezt az ércnél maradandóbb emléket lehet a parasztrajzok legnagyobb mesterének sírjára helyezni.” A társaság iratai híján nem tudjuk biztosan, hogy a benyújtott egy fejezet az elkészült műnek melyik része lehetett. Minden valószínűség szerint azonban nem azonos azzal az írással, amelyik a Dél-Magyarország 1927. máj. 8-i számában jelent meg *Tömörkény művészete* címmel, ezzel a megjegyzéssel: „Részlet egy nagyobb tanulmányból”. Ezt a tanulmányát a Tömörkény halálának tízéves évfordulójára 1927. ápr. 21-én rendezett közgyűlésen olvasta föl Juhász a Dugonics Társaságban. Az elkészült életrajz *Termékeny évek* című fejezetébe illesztette bele, kevés változtatással. Valószínű, hogy már a Tömörkény-életrajz munkálataiba tartozik bele az az írása is, amely a Dél-Magyarország 1927. júl. 14-i számában jelent meg *Tömörkény a törvény előtt* címmel, és amelynek rövid összefoglalását adja könyvének *Jegyenék alatt* című fejezetében. Mindebből az is kitűnik, hogy Juhász már Szalay 1927. ápr. 26-i levele után hozzáfogott a Tömörkényi könyv megírásához. A Dugonics Társaság Igazgatósága 1928. febr. 13-án 2000 pengőt utalt ki a Tömörkényi életrajz kiadásával kapcsolatban fölmerülő költségekre (Szegedi Állami Levéltár). A Társaság 1928. márc. 25-i rendes közgyűlésének jegyzőkönyvében a következőket olvashatjuk: „elrendeli a közgyűlés, hogy amikor a Társaság nevében köszönetet mond Juhász Gyulának a Tömörkény-életrajz megírásáért, egyúttal részére 1000 pengő tiszteletdíjat utalványoz. Megbizta az igazgatóságot, hogy az életrajz kiadásáról még az év folyamán gondoskodjék, s annyi példányban nyomassa ki, hogy könyvtári forgalomba is kerülhessen. A kiadás végrehajtásával az igazgatóságot megbizta. (Szegedi Állami Levéltár). Az 1000 pengős tiszteletdíjról fennmaradt Juhász elismervénye is:

Eismervény

*1000 azaz ezer pengőről, amelyet Tömörkény István életrajza írói tiszteletdíja fejében a Dugonics Társaságtól fölvettem.
Szeged, 1928. április 9.*

Köszönettel

Juhász Gyula

(Csongor Győző birtokában).

A Dél-Magyarország 1928. márc. 27-i száma szerint Juhász a Dugonics Társaság közgyűlésén Tömörkény István élete és művei című „most készülő könyvből olvasott fel két részletet”. A híradásból, amely tévesen nevezi „most készülő könyvnek” a művet, hiszen a kézirat dátuma 1928. február, nem derül ki, hogy melyik két rész-

2
letet olvasta föl a költő. 1928. ápr. 24-én Juhász megkoszorúzta a Tömörkény házon levő emléktáblát, „és fölolvasta a Tömörkény-evangélium erre a napra rendelt szakaszát, a nagy író utolsó perceinek balladaszerű elbeszélését az általános depresszióról és a fogyatkozó napról...” [Magyar László] m. l.: Tömörkény és Dankó Pista emlékezete. Dél-Magyarország, 1928. ápr. 25.). Az emléktáblánál fölolvastott írás azonos az életrajz Az író napáldozatja fejezetével, és a fölolvastást követően ugyanilyen címmel megjelent a Szegedi Szemle ápr. 28-i számában. 1928. jún. 16-ra a Tömörkény Asztaltársaság fölolvastó ülést hirdetett (Dél-Magyarország, 1928. jún. 7.). A hirdás szerint a fölolvastó ülés műsora: „Beköszöntő, elmondja Juhász Gyula. Tömörkény-tanulmány, írta és fölolvassa Juhász Gyula.” Valószínű, hogy ez a fölolvastó ülés elmaradt, mert jún. 16-a után nincs róla hirdás a szegedi lapokban.

5.

Szalay József és Móra Ferenc nyilván sokat segítettek Juhásznak az életrajz megírásában. A Dugonics Társaság 1928-as iratai között a Szegedi Állami Levéltárban fennmaradt Szalaynak két levélmásolata; az egyikben Kiss István szegedi főgimnáziumi igazgatótól kér adatokat Tömörkény makai iskolaéveire vonatkozóan, a másikban a makói rendőrségtől kér segítséget a Tömörkény-család ottani dokumentumainak fölkeresésében. A makói adatok megszerzésében Diószilágyi Sámuel, orvos, Móra és Juhász barátja is segített. A Móra Ferenc Múzeumban van egy 1928. febr. 15-én kelt levele, amelyben Tömörkény ottani tartózkodására vonatkozó adatokat közöl.

E baráti segítségek azonban elenyésznek a mellett a hatalmas anyaggyűjtő munka mellett, melyet Juhász önállóan végzett. A Móra Ferenc Múzeumban fennmaradt 90 noteszlap nagyságú följegyzése, amely a Tömörkény-életrajzhoz végzett kutatásának jegyzeteit tartalmazza. Ezekben a följegyzésekben gondosan és pontosan összegyűjtötte a Tömörkény-család és az író élettörténetének minden adatát, műveinek lelőhelyét, fontosabb műveinek tartalmi kivonatát elkészítette, kijegyeztelte a Tömörkényre vonatkozó kritikákat, lexikonokat, az íróhoz szóló leveleket, följegyzést készített az író Dugonics Társaság-beli szerepléséről, összegyűjtötte a kortársak emlékezéseit, a Tömörkényről szóló anekdotákat. Minden valószínűség szerint a még élő kortársakat is megvallatta, pl. Tömörkény legénykori pajtását, Kószó Istvánt is. Általában e jegyzetekben nagyon sok az olyan följegyzés, amelynek forrása nincs megjelölve, valószínű, hogy szóbeli közlésből származnak. A jegyzetekből kitűnik, hogy nem csupán a kötetben megjelent műveket olvasta, hanem fölkeresett a szegedi napilapokban megjelent névjeles, álneves, sőt névtelenül napvilágot látott Tömörkény írásokat is. Pl. a Tömörkény-szakirodalom máig sem szól róla, amit Juhász e jegyzetekben már említi, hogy a Szegedi Napló Figura álneve mögött Tömörkény rejtőzik; Juhász megtalálta azt a hírt, amelynek szereplői Tömörkény írásainak leggyakrabban fölbukkanó figurái lesznek. (Halbőr Varga János és Varga Halbőr János. Szegedi Híradó, 1886. dec. 1. Két birkatolvaj juhászról ad hírt, Tömörkénynek valószínű ez adja a névötletet a Halbőr Fürgeteg névhez.) Még a hírvonatban is megkeresi Tömörkény keznyomatát, pl. Az volt aztán a zivatar. Szegedi Híradó, 1886. márc. 16. Elolvasta és kijegyeztelte Tömörkény régészeti, néprajzi, néprajzi szaktanulmányait is. A Tömörkény-életrajz munkája közben fogamzik meg benne a Szegedi őskert sorozatának gondolata is. Ezt 1928. okt. 27-én indította el a Homokóra című szegedi hetilapban, tíz rész jelent meg belőle és mindegyikben a szegedi irodalom elhalt képviselőit méltatja. Az életrajzhoz készített jegyzeteiben ezt a megjegyzést olvashatjuk: „A szegedi népies írók! Korrajz. — Forrá-

sok. *Bibliográfia.*” Ebben a sorozatban is akart Tömörkényről írni, ez kiderül a sorozat első darabjának bevezetőjéből (*Szinéri. Homokóra*, 1928. okt. 27.), de betegsége már megakadályozta a sorozat befejezésében.

Valószínű, hogy 1927. novemberi keletkezésű ez a jegyzetekben található följegyzés: *Grazia Deledda a sardiniai T.? Grazia Deleddáról*, a Nobel-díjas olasz írónról névtelenül vezércikket írt Juhász, (Dél-Magyarország 1927. nov. 12.) s ebben ugyancsak utalt Tömörkényre: „Grazia Deledda regionális író, aki a szardíniai népetet ábrázolja tiszta realizmussal. Tömörkény István is regionális író volt, aki ... de ne menjünk tovább, a példa fáj, az emlék sajog...” Az utalás értelme az egész írásból derül ki. Babits, Móricz, Szabó Dezső, Karinthy, Kosztolányi, Kassák, és Ady mellett Tömörkényt is úgy emlegeti, mint aki méltó lett volna a Nobel-díjra.

1929-ben a Dugonics Társaság első évi közgyűlésén az 1928-as titkári jelentésben ez a megjegyzés hangzott el: „Március 25-én tartottuk rendes évi közgyűlésünket... Ez a közgyűlés határozott a Juhász Gyula által írt Tömörkény-életrajz tiszteletdíjáról és a kiadást az igazgatóságra bízta. Az igazgatóság azonban, közbejött akadályok miatt a kéziratot sajtó alá nem rendezhette, s így annak kiadása erre az évre maradt.” (A Dugonics Társaság ötven éve, 233. l.).

6.

A Társaság azonban 1941-ig nem tett kísérletet a Tömörkény-életrajz kiadására, Juhász Gyula pedig 1929 elején olyan súlyosan megbetegedett, hogy már nem kísérhette figyelemmel műve sorsát. A Dugonics Társaság 1941. febr. 16-i igazgatósági ülésén Sík Sándor, a társaság alelnöke megemlékezik arról, hogy Juhász Gyulának a Somogyi-könyvtárban kéziratban levő Tömörkény-életrajza kiadásra vár. Erre úgy látszik most alkalom nyílik, mert a Dél-Magyarország mint húsvéti mellékletet szeretné a kéziratot leközölni, s ennek fejében a szedést átengedné a Dugonics Társaságnak. Előszót vagy az alelnök, vagy Ortutay Gyula írna hozzá.” (Szegedi Állami Levéltár). A társaság 1941. márc. 2-i igazgatósági ülésének jegyzőkönyvéből: „A társaság kiadja Juhász Gyula eddig kéziratban fekvő Tömörkény életrajzát, mégpedig olyképpen, hogy a Dél-Magyarország mellékleteként kinyomtatja a kéziratot, s ezért a jogért a szedést átengedi a Társaságnak. Előszót hozzá Ortutay Tivadar (!) írna. Egyhangú hozzájárulás.” (Szegedi Állami Levéltár).

Sík Sándor tehát az előző írásáról lemondott egykori kedves tanítványa, Ortutay Gyula javára, aki éppen hozzá készítette doktori disszertációját 1934-ben Tömörkény Istvánról. Ortutay már akkor ismerte Juhász kéziratot munkáját, könyvében hivatkozik is rá.

A Dugonics Társaságnak a Szegedi Állami Levéltárban fennmaradt 1941-es iratanyagában megtalálható a társaság és a Dél-Magyarország levélváltása a kiadás körülményeiről. A lap szerkesztősége ragaszkodott hozzá, hogy a kiadványon szerepeljen a megjegyzés, hogy a Dél-Magyarországból készül különnyomat. A lap a közlés viszonzásául fizet a társaságnak 200 pengőt és ad 1000 különnyomatot. A Dél-Magyarország részéről Vér György újságíró, Juhász egykori újságíró társát és barátját bízták meg a kiadás körüli ügyek intézésével.

Ilyen előzmények után jelent meg az életrajz a Dél-Magyarország 1941. április 13-i számának húsvéti mellékletében, a szerkesztőség rövid megjegyzésével, melyben a lap egykori „költő-főmunkatársának” nevezi Juhászt. A társaság és a Dél-Magyarország levélváltásából az is kiderül, hogy Ablaka György szegedi nyomdásznak 1941. máj. 15-ig kellett elkészítenie a lap átengedett szedéséből a könyvet. Ablaka el is készülhetett, mert a Dugonics Társaság elnöke, Banner János, máj. 27-i

levelében már arra kéri Pálfy József polgármestert, hogy a 2,40 pengőbe kerülő könyvből a városi közművelődési egyesületek számára vegyen meg a város 100 példányt. Kérése válasz nélkül maradt. A kis kötet belső címlapjának második oldalán ez olvasható: „A kiadásért felel Banner János elnök. Ablaka György könyvnyomdája Szeged. Különnyomat a Dél-Magyarország húsvéti mellékletéből. A címlapot Kopasz Márta grafikusművész tervezte.” A 3—6. lapon Ortutay Gyula előszava olvasható.

7.

A kiadványnak nem volt sikere. 1941. szept. 6-án a Dugonics Társaság főtítkára, Krammer Jenő, levelet írt a Dél-Magyarországi Közművelődési Egyesület elnökéhez, hogy Juhász Gyula könyvéből vegyenek át 100 példányt. A DEMKE okt. 1-i választásában csak 50 példányt kért (Szegedi Állami Levéltár). 1941. okt. 1-én a társaság fölajánlja a könyvet a Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumnak, hogy vásároljon belőle a középiskolák és a tanári könyvtárak részére. Okt. 16-án az Országos Közoktatási Tanács Tankönyvi Bizottsága válaszolt erre a levélre, de nem a könyvet kérte, hanem 60 pengő bírálati díjat. A minisztérium csak 1942. márc. 2-án válaszolt, miután meghallgatta a Tankönyvi Bizottság véleményét, de Juhász könyvét ekkor sem rendelte meg sem a tanároknak, sem a középiskolásoknak (Szegedi Állami Levéltár). A Tömörkény-életrajz visszhangja se volt nagy, mindössze három recenzió jelent meg róla (R., Irodalomtörténet, 1941. 3. sz. 122. l. Krammer Jenő, Új Élet, 1941. 191. l., Zempléni Fodor József) z. f. j. Délvidéki Szemle, 1942. 6. sz. 256. l.).